

Abid, Sebine (2017). Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Cümlelerin Mantıksal Yapısı. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Büşra AKKUŞ¹

Geliş Tarihi: 22.11.2018 / Düzenleme Tarihi: 25.11.2018 / Kabul Tarihi: 25.11.2018

Oğuz Türkçesi ile ilgili ilk bilgileri Kaşgarlı Mahmut'tan öğrenmekteyiz. "Divanu Lugati't-Türk" adlı şaheserinde Türk boylarını ve Türk lehçelerini ayrıntılarıyla incelemiştir. Tarih sahnesinde Türkmen ve Oğuz boyları, Harezm, Horasan, Maverâünnehir, Sirderya bölgelerine X. yüzyıldan başlayarak yerleşmiş, buralardan da geniş topraklara yayılmışlardır.

Oğuz grubu lehçeleri üzerinde pek çok bilim adamının çalışması bulunmakta olup, cümle tahlilleri ve söz varlığı esaslı çalışmalar arasında Tahsin Banguoğlu, Zeynep Korkmaz, Metin Karaörs, Melek Erdem, Ercan Petek, Baskakov, Kononov, İvanov sayılabilir. Konu üzerine Sebine Abid'in yaptığı son çalışma, lehçelerin mantıksal cümle yapısını incelemesi bakımından dikkat çekici olup, bu konuda çalışanların sayısı oldukça azdır.

Artvin Çoruh Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmakta olan Sebine Abid, 2014 yılında Berdi Sarıyev danışmanlığında tamamladığı doktora tezini düzenleyerek bu çalışmayı hazırlamış ve Kriter Yayınevi yayınları arasında (İstanbul, 2017) bastırmıştır. 177 sayfadan oluşan çalışma, giriş bölümü ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın ön sözünde, çalışmada Türklerin düşünme biçimini, cümledeki ifade tarzını daha iyi anlatmak amacıyla dört lehçeden eserler seçmiştir. Türkiye Türkçesi için Mustafa Kemal Atatürk'ün *Nutuk*, Azerbaycan Türkçesi için Mehmet Emin Resulzade'nin *Esrimizin Siyavuşu*, Türkmen Türkçesi için Saparmurat Türkmenbaşı'nın *Ruhname* adlı eserlerinden yararlanılan yazar; Gagavuz Türkçesi için çeşitli edebi eserlerden örnekler alma yoluna gitmiştir. Yazar, kısaltmalar bölümünde yukarıda adı geçen eserlere ek olarak çalışma için taranan diğer eserlerin de künyesini vermiştir.

Çalışmada, taranan eserlerin kısaltmaları ön söz kısmından önce liste halinde verilmiştir fakat dikkati çeken bir nokta da şudur ki taranan eserlerin kısa isimli hallerini çalışmanın okumasını yaparken hafızada tutmak güç bir hal almaktadır. Adı geçen kitap ya da makale isimleri tam olarak adı geçen cümle sonunda bir parantez açılarak okuyucuya sunulmuş olsa idi zaman kaybetmemek ve okuma sırasında konu bütünlüğünü bozmamak için kolaylık sağlanmış olurdu.

Giriş kısmı kendi içerisinde dört ana bölüme ayrılmış; ilk olarak konudan, daha sonra ise konu külliyatından bahsedilmiştir. Burada yazar, ön söz kısmında verdiği konu külliyatı ile ilgili bilgileri yineleyerek tekrara düşmüştür. Devamında çalışma yazılırken uygulanan metottan, son olarak da Oğuz Türkçesinin tarihsel gelişiminden ve basit cümle yapılarından kısaca bahsedilmiş, açıklamaları Oğuz Türkçesi lehçelerinden örneklerle çeşitlendirilmiştir.

Eserin birinci bölümünde ilk önce cümlelerin gramer açısından tanımı yapılmış ve modern Oğuz Türkçesinde cümle türleri ve yapılarına örnekler verilerek açıklama yoluna gidilmiştir.

Türkiye Türkçesi cümle yapısı Leyla Karahan'a göre	Esas öğeler Özne Yüklem	Yardımcı öğeler Nesne Yer tamlayıcısı Zarf
Azerbaycan Türkçesi cümle yapısı Memmedov'a göre	I.Dereceli Üzvlr Mübteda Xeber	II. Dereceli Üzvlr Teyin Tamamlıq Zerflik
Türkmen Türkçesi cümle yapısı Berdi Sarıyev'e göre	I.Dereceli ağzalar Eye Habar	II.Dereceli ağzalar Ahvalat Ayırğaç Doldurgıç
Gagavuz Türkçesi cümle yapısı Özkan'a göre	Esas öğeler Özne Yüklem	Yardımcı öğeler Nesne Yer Tamlayıcısı Zarf

Çalışmanın ikinci bölümünde ilk olarak mantıksal açıdan cümlelerin tanımı yapılmıştır. Bazı kaynaklara göre mantığın dört ana gruba ayrıldığını belirten Abid, bunları şöyle sıralamıştır:

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu, Türkiye.
E-Posta: Busrakkus93@hotmail.com

1. Aristoteles öncesi mantık
2. Aristoteles (klasik) mantığı
3. Ortaçağda mantık
4. Sembolik mantık

Daha sonra *Kavram* alt başlığı altında bazı filozofların tanımlarına² değinerek kavram tanımını kendi içinde, *açık ve seçik kavramlar, genel, tümel, tikel, tekil kavramlar, somut ve soyut kavramları olumlu ve olumsuz kavramlar, kolektif ve distribütif kavramlar* olarak alt başlıklara ayırmıştır.

Kavramdan sonra *Önermeler* alt başlığını da kendi içerisinde, epistemolojik değeri, yargının yapısı ve sayısı ve yargının kipliği modalitesi bakımından olmak üzere üçe ayırmıştır. Burada *önermeler* başlığını açması, bilimin bir "önermeler bütünü" olduğu savını desteklemesinden ileri gelmektedir.

Kitabın üçüncü bölümünde basit cümlelerin mantıksal yapısı hakkında şöyle bir giriş yapılmıştır:

Türk lehçelerinin söz dizimi araştırılırken basit cümlelerin formal yönlerine dikkat edilmemektedir. Basit cümlelerin mantıksal yapısı Türkologların dikkat merkezinin dışında kalmıştır. Ancak cümle ve kelime tamlamalarının öğelerinden, onların münasebetleri ve şekillerinden, konuşmada ve söylenilenin amacına bağlı olarak cümle şekillerinin farkının karşılaştırılması ortaya çıktığı zaman mantıksal yapı akla gelir.

Cümlelerin mantıksal yapısını da Oğuz grubu lehçelerinin gramer yapısına göre şu şekilde örneklendirme yoluna gitmiştir:

T.T.	<i>Kapıyı açan adam eve girdi.</i>
Türkm.T.	<i>Gapı:nı açan a:dam,öye girdi.</i>
Az.T.	<i>Qapını açan adam,eve girdi.</i>

Yukarıda verilen örnek cümlede cümlelerin gramer bakımından dört ögesi vardır:

tamlayan	<i>kapıyı açan</i>
özne	<i>adam</i>
yer tamlayıcısı	<i>eve</i>
yüklem	<i>girdi</i>

Mantıksal hükme göre ise bu cümlelerin iki ögesi vardır:

subje	<i>kapıyı açan adam</i>
predikat	<i>eve girdi</i>

Çalışmanın üçüncü bölümünün devamında çağdaş dilcilikte cümlelerin mantıksal yapısında çeşitli yaklaşımlar olduğu söylenmektedir. En yaygın yaklaşımlardan biri cümlelerin anlamının *situatif (denotatif)*³ kavranmasıdır. V. Q. Qak tarafından öne sürülen bu düşünceye göre bu durumun öğeleri "aktantlarda" kendini bulmaktadır. Qak araştırmalarında aktantı yediye ayırmaktadır:

- Subje (gönderen)
- Nesne (obje)
- Adresat (gönderilen adres)
- Substansiya (alet,sebebe,teşebbüs)
- Belirleyici alan (hareketin çıkış,son noktası)
- Geçici detay belirleme

Eserin üçüncü bölümü kitabın sonuna kadar Oğuz grubu Türk lehçelerinde cümlelerin mantıksal yapısına örnekler vererek, bunların yapı modeli ve anlam modeli açısından incelenmesini kapsamaktadır. Konu, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinden örnekler verilerek açıklanma yoluna gidilmiştir. Ancak mantıksal cümle yapısı açıklamalarında Azerbaycan, Türkmen ve Türkiye Türkçelerine mutlaka örneklendirme yapılırken Gagavuz Türkçesine her alt başlıkta örnek verilmemiş ve bazı tanımlarda atlanmış olması, çalışmada dikkat çeken hususlardandır.

Cümlelerin mantıksal yapısı kısmında ilerleyen sayfalarda ayrı bir alt başlık altında *Günlük hayatta kullanılan cümlelerin mantıksal bakımdan incelenmesi* de yapılmıştır.

Çalışmanın bu bölümü, basit cümlede mantıksal predikat, mantıksal subje, mantıksal somutlayıcı ve mantıksal niteleyici şeklinde ele alınıp alt başlıklar halinde incelenerek sonlandırılmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise basit cümledeki genel söz dizimsel yönlerin, cümlelerin mantıksal yapı şekillerinin incelendiğine vurgu yapılmıştır. Bu bölümde eser içinde yazılanlar analiz edilmiş, belli başlı hususlar sentezlenmiş ve çalışmayla amaçlanan hedefin ne olduğu kısa ve öz şekilde aktarılmıştır. Sonuç bölümünde, giriş bölümündeki cümlelere benzer şekilde, ayrıntılı bilgilere ve tanımlara girilmiş olması konu bütünlüğünü bozarken, çalışmada geçen ve eser içinde

² Kavramın varlığını, ne olduğunu değişik açılardan düşünürler incelemişlerdir. Felsefe tarihinde kavramların varlığı üzerine ilk tartışmayı Platon başlatmıştır. Ona göre kavramlar zihinde bağımsız olarak gerçekten vardılar. Platon kavrama bir gerçeklik yükleyerek ona "idea" demiştir. Mantığın kurucusu Aristoteles'e göre kavram, "Nesnelerin tarifinin bir kelime (terim) ile ifadesidir".

³ Situative (durumsal), Denotative (düzanlamsal), Connotative (çağrimsal), Aktant (eyleyen,yapan).

açıklanmayan bazı terim ve kavramların çalışmanın sonunda bir sözlükçeyle sunulmaması da okuyucunun eseri anlamasını güçleştirmektedir.

Kaynakça kısmında genellikle tarihsel anlamda eski kaynaklardan yararlanılmış ve yabancı kaynaklara sıkça başvurulmuş, güncel kaynaklar da olabildiğince takip edilmiştir.

Yazarın, alanda ihtiyaç olan, az çalışılmış bir konu üzerinde incelemelerde bulunup, bu bilgileri ortaya çıkarması ve Oğuz grubu lehçelerinin bilimsel açıdan eksik kalmış tarafını aydınlatması, Türkoloji bilimine katkılar sağlamıştır. Bu özgün çalışma ile elde ettiği başarıların artarak devam etmesini temenni ederiz.